

*Dr. Aksinja Kermauner, Zavod za slepo in slabovidno mladino,
aksinja.kermauner@gmail.com*

Prvoosebna fenomenološka študija samogenerirane slepote

Izvirni znanstveni članek

UDK 316.728-056.262

POVZETEK

Prispevek opisuje kvalitativno raziskavo samogenerirane slepote, ki temelji na fenomenološkem raziskovanju in introspektivni metodi – prvoosebno opazovanje. V prvem poskusu so nominalni podatki, ki sem jih pridobila kot slepa, kodirani in kategorizirani, opravljena pa je tudi analiza drugih opazovanj. Poskus samooslepitve je ponovljen glede na dobljene kategorije in izveden v skladu s fenomenološkimi postopki raziskovanja. Prvoosebna raziskava skuša s stališča udeležенosti prispevati k doktrini slepote nov vidik na področjih specifične doživljanja slepe osebe, teorije poučevanja orientacije in mobilnosti, spoznavanja psiholoških značilnosti slepih ter razumevanja njihovega obnašanja v določeni situaciji, lahko pa obogati tudi pedagoško področje. Prispevala naj bi tudi k uveljavitvi prvoosebnega raziskovanja v znanosti kot pomembnega pristopa k razumevanju doživljanja drug(a)čn)ih.

Ključne besede: fenomenologija, prvoosebno raziskovanje, slepota, tip

Firsthand phenomenological study of self-generated blindness

ABSTRACT

The paper presents the results of qualitative research done on self-generated blindness. The study was based on phenomenological research work and the introspective method – first person observation. The nominal data that I acquired, being a blind person, are codified and categorized according to the research and the analysis of other observations that were also made. A comparison was made between the results of the experiment and the results gained from interviewing

recently blinded adults. The experiment was repeated according to the achieved categories and was performed in compliance with the phenomenological procedures of research work. The goals for researching this topic firsthand are as follows: to try to contribute new knowledge about the domains of specific experiences a blind person, to contribute to the theory of teaching orientation and mobility, to help recognize the psychological characteristics of blind people for the understanding of their behaviour in certain situations related to blindness, and to enrich this particular pedagogical field. Firsthand research should also contribute to the implementation of firsthand scientific research as an important approach towards the understanding of the experiences of people who are different.

Key words: phenomenology, first person research, blindness, sense of touch

Uvod

Slepe ljudi so v zgodovini različno pojmovali, paradigma je bila odvisna od družbenih stališč. V današnjem času se socialno polje odpira tudi za ljudi s posebnimi potrebami. O njih se govori v medijih, v skladu z zakonitostmi orientacije in mobilnosti slepih se ureja arhitektonsko okolje, vzpostavlja se model inkluzije kot model šolanja za vse otroke s posebnimi potrebami, skratka, »družba za vse«. Očitno zavest, da so (enakopravni) del družbe tudi slepi in slabovidni, prehaja na čedalje več in več družbenih struktur. Zanimanje za slepe in slabovidne je naraslo, čedalje več raziskovalcev jih vključuje v svoje raziskave, vendar za zdaj le »od zunaj«. Večinoma jih merijo in interpretirajo s stališča polnočutnih in se usmerjajo na razliko med svetom polnočutnih in svetom slepih. To kaže na predpostavko, da so slepi kljub vsemu v osnovi pojmovani kot hendikepirani, pomanjkljivi, ocenjevani le s stališča polnočutnih. Svet slepih je le okrnjen svet polnočutnih, svet, ki ga slepi po stereotipnem mnenju polnočutnih doživlja kot brezupno temo.

Ker mi je kot dolgoletni učiteljici in prijateljici slepih težko pristati na to stališče, sem iskala študijo, ki bi odgovorila na vprašanje, kako je biti slep s stališča načela udeležnosti. Odkrila sem le nekaj podobnih študij, ki pa niso odgovorile na zastavljena raziskovalna vprašanja. Sodobna kognitivna znanost zatrjuje, da je svet slepih ravno tako viabilen in kompleksen kot svet polnočutnih, le (morda) precej drugačen. Kakšen? Kako stopiti vanj, če sem polnočutna?

Osnovni problem je bil zavedanje raziskovalke, da nima neposrednega dostopa do raziskovančeve miselnosti, zato se je kar sama ponujala rešitev, da bi eksperimentirala na lastni osebi. Prvoosebno raziskovanje, ki je del fenomenološkega, spreminja pozicijo »od zunaj opazujočega« v »ves čas udeležnega« raziskovalca, ki reflektira svojo udeležbo. Želela sem osvetliti specifično, značilno za posameznika, za posamezen fenomen; svojo osebno izkušnjo (angl. lived experience).

Raziskovalni načrt, ki bi mi to omogočal, predpostavlja raziskovanje, ki je maksimalno in radikalno udeleženo. To je pomenilo, da se moram za določen čas podvreči samogenerirani slepoti. Najprej sem sklenila, da bo čas samogenerirane slepote 8 dni, po poskusu pa sem ugotovila, da bi lahko raziskovanje izpeljala precizneje in da nisem zares fenomenološko raziskovala, pač pa vse preveč opazovala in razlagala zunanje stvari: razvijanje čutov, gibanje ipd. Zato sem se odločila, da poskus ponovim. Tokrat sem se opazovala sistematično, po načelih fenomenološkega raziskovanja. Rezultati kažejo, da svet slepih ni samo okrnjeni svet polnočutnih, pač pa je viabilen, celosten, poln, res pa strukturno drugačen, saj temelji na tipu, ki je strukturno drugačen čut, kot je vid.

Seveda zaradi izostanka psihičnega občutka izgube in s tem povezane frustracije moja izkušnja prav gotovo ne more biti primerljiva z izkušnjo zares oslepelega. Kljub temu pa upam, da bodo rezultati moje raziskave razsvetlili kakšen temen kotiček predsodkov in napačnih prepričanj nas polnočutnih.

Fiziološki aspekt vida oz. slepote

Slepota in slabovidnost

Funkcioniranje slepih in slabovidnih je pogojeno s celo vrsto elementov njihove biopsihosocialne strukture in ne samo s samo motnjo, zato je ta populacija izjemno heterogena in močno variira glede na perceptivne funkcije, kognitivne sposobnosti, motoriko in vedenje (Žolgar, 1996). Izvor heterogenosti so številne okoliščine in njihovo medsebojno vplivanje – subkultura same vidne motnje, dispozicije, okolje, samoaktivnost, morebitne navzočnosti drugih motenj. Precej pomembnejše kot stopnja same motnje je to, kako izguba vida vpliva na funkcioniranje posameznika. Po Popovičevi (1986) sama stopnja motnje vida, če jo gledamo s fiziološkega ali z oftalmološkega vidika, ne pojasni stopnje hendikepa, ker na samo funkcionalnost gledanja bistveno vplivajo tudi psihološki faktorji.

Ocene slepote in slabovidnosti ter njenega vpliva na posameznika se moramo lotiti strukturno (Žolgar, 1996). Potrebno ju je analizirati kot element celovite strukture slepega in slabovidnega posameznika, ne pa kot ločen del. Kako slepota in slabovidnost vplivata na posameznika, je odvisno od interakcije različnih bioloških, socioloških in psiholoških faktorjev ter njihovih povezav. Slepi in slabovidni se razvijata celostno in ne kot vsota neodvisnih elementov.

Sociološki aspekt vida oz. slepote

Pomen vida v sodobni kulturi

Postmoderna odpravlja neposrednost in zato vzpostavlja kot najvišji čut ravno vid, ki je v nasprotju s proksimalnim tipom distalen. Večina komunikacije se omeji na slikovno občevanje, tu pa so slepi najbolj prikrajšani.

Socialne posledice motenj vida

Slepi in slabovidni otroci so v primerjavi s polnočutnimi vrstniki dalj časa v fazi egocentričnosti. Njihov socialni razvoj je počasnejši, ker imajo manj priložnosti za socialno interakcijo z vrstniki in za imitacijo družbeno sprejetega socialnega vedenja. Kažejo večjo tendenco k pasivnosti in izolaciji, odvisnost od drugih in manjšo asertivnost (Žolgar Jerkovič, 2004).

Stališča do slepih in slabovidnih

Glede stališč družbe bi lahko navedli kar nekaj trditvev na široki lestvici od pozitivnega k negativnemu polu, vse te trditve pa so v veliki meri stereotipne in odsevajo splošne predsodke. Javno mnenje se izraža v dveh skrajnostih – pomilovanju oz. precenjevanju. Razni avtorji navajajo, da ljudje ob srečanju predvsem s slepim ne reagirajo normalno, pač pa doživljajo občutke precenjevanja oz. pomilovanja. Strah pred slepoto je pravzaprav arhetipski strah pred temo in neznanim. Najnovejše raziskave ob novoustanovljenem svetovnem dnevu glavkoma so pokazale, da se skoraj dvakrat več videčih ljudi bolj boji slepote kot pa srčnih bolezni ali prezgodnje smrti (Condon, 2008).

Kognitivni aspekt vida oz. slepote

Predstave slepih

Lowenfeld (1975) omenja kot eno najpomembnejših težav, ki jih prinaša slepota, omejitve na kognitivnem področju. Obstajajo precejšnje razlike v zmožnosti tvorjenja predstav o svetu med osebami s kongenitalno popolno slepoto (amavroza) in kasneje oslepelo osebo. Zelo pomembna je starost, pri kateri je oseba oslepela. Razni avtorji navajajo kot ločnico starost od 3 do 5 let. Če se slepota pojavi pred to starostjo, sposobnosti tvorjenja vidnih zaznav ni, podobno kot pri kongenitalno slepemu.

Kongenitalno slepi si sveta dostikrat ne predstavljata adekvatno polnočutnemu. Pogoste so iluzorne predstave, ki so lahko izkrivljene in nestvarne (Brvar, 2000).

Omejenost taktilno-kinestetične percepcije, predvsem njena pretežna sukcesivnost v primerjavi s simultanostjo vidne percepcije lahko upočasni kognitivni razvoj ter razvoj nekaterih funkcij mnogih kongenitalno slepih in visoko slabovidnih otrok (Stančič, 1991). Po drugi strani pa Hrnjica (v Popović, 1986) navaja, da je predstaveni svet slepega dokaj blizu realnosti, kar dokazuje, da se tvorijo predstave o svetu s pomočjo preostalih čutil.

Oseba, ki je kasneje izgubila vid, ima prav gotovo določene prednosti pri predstavi sveta. Vendar je pri rehabilitaciji teh oseb toliko bolj zaviralen psihični moment same izgube vida (Hafnar, Možina in Kačič, 1996). Pomembni elementi, ki otežujejo rehabilitacijo, so zagotovo prastrah pred slepoto in suicidalne oblike vedenja zaradi izgube vida (De Leo, Hickey, Meneghel in Cantor, 1999).

Dojemanje prostora pri slepih

Vloga tipa pri slepih

Za slepega je tip najpomembnejši način, da vzpostavi stik z realnim svetom. Tudi sluh ima precejšnjo vlogo pri prostorski zaznavi, vendar prostorske značilnosti tega čuta izhajajo le iz asociacij, povezanih s tipnimi zaznavami. Zato je tip po Hellerju (1989) edini pravi prostorski čut zaznave slepih. Tako si ustvari sliko o obliki in velikosti določenega prostora. Vendar je tip proksimalni čut in ima zato pri spoznavanju sveta precejšnje omejitve. Pravimo, da slepi na blizu gleda s prsti, na daleč pa z ušesi. Oddaljeni svet zanj sestoji samo iz zvokov, glasov in šumov (Koprivnikar, 2006).

Proces zaznavanja s tipom vključuje dve vrsti percepcije: taktilno in haptično (Pick, 1980). Taktilno pojmuje kot direkten dotik nekega predmeta, haptično pa kot aktivno raziskovanje objekta (pri slepem najpogosteje z rokami). Raziskave so pokazale, da v haptični percepciji ni najti razlike med slepim in polnočutnim otrokom oz. je pri slepem lahko celo slabše razvita (Heller, 1989). Signifikantne razlike pa se pokažejo pri odraslih slepih, kar nam kaže na pozitiven vpliv sistematičnega treninga tipa.

Vaje čutil

Kompenzacija vida

Večja senzorna občutljivost slepim ni kar tako prirojena; to je le eden od najbolj razširjenih stereotipov. Če vid popolnoma izostane, se delovanje preostalih čutil z načrtovanimi in sistematičnimi vajami izboljšuje do te mere, da ta prevzamejo funkcijo vida.

Treniramo vse preostale čute, vsekakor pa je pri slepih največji poudarek na vajah tipa, ki povečujejo občutljivost za tipne dražljaje in dajejo osnovo za branje brajeve pisave.

Orientacija in mobilnost

Vaje orientacije in mobilnosti so temeljnega pomena za vzgojo in izobraževanje slepih in slabovidnih, ker ublažijo in odpravljajo posledice senzorne motnje v smislu odpravljanja gibalne oviranosti in zoženja socialnih situacij in stikov. Osnovni cilj vaj je, usposobiti vsakega slepega oz. slabovidnega otroka za samostojno in varno gibanje. Z usmerjenimi in sistematičnimi vajami učenci usvojijo predstave v prostoru in se naučijo samostojnega gibanja s treningom preostalih čutil (Florjančič in Hafnar, 2009).

Izkustveni vidik vida oz. slepote

Mnogi ljudje so prepričani, da vedo, kako je biti slep. Kot otroci smo se igrali »slepe miši«, imamo izkušnjo teme ponoči v prostoru brez luči, za zaprtimi vekami je relativna tema ipd. Slepota je ena redkih telesnih pomanjkljivosti, ki jo lahko simuliramo (Holbrook, 1995). Pri poučevanju in predavanjih za prikaz izkustvenega vida ka slepote uporabimo simulacijska očala, ki dajejo občutek popolne slepote. Opazili smo, da se pri tečajnikih in študentih večkrat pojavijo psihosomatske težave, če traja samogenerirana slepota dlje časa. Mnogi ne zdržijo in morajo sneti očala. Poročajo o izjemno neprijetnih občutkih, prastrahu pred temo, brezizhodnosti ipd.

Prvoosebna fenomenološka študija samogenerirane slepote

Polnočutni ljudje smo prepričani, da je naše izkustvo sveta polno in edino veljavno. Če z našim dojemanjem sveta vzporejamo dojetje slepega, ki mu za »resnično« spoznavanje sveta umanjka tako pomemben čut, kot je vid, ki daje okoli tri četrtine informacij o naši okolici, o njem razmišljamo kot o okrnjenem svetu polnočutnih. Glede na to, da živimo v svetu, ki je narejen po meri polnočutnih, je težnja, da bi svet polnočutnih približali svetu slepih, povsem razumljiva. Kljub temu pa dejstvo, da je fenomenologija doživljanja slepih zelo slabo raziskana, kaže na skrito predpostavko, da je doživljajski svet slepih samo okrnjen svet polnočutnih.

Opredelitev problema in cilji raziskave

Kot smo videli, temelji velika večina študij s področja slepote in slabovidnosti na kvantitativnem in manj pogosto kvalitativnem raziskovanju razlik med svetom polnočutnih in svetom slepih. Čutila sem potrebo po dopolnitvi teh raziskav z drugega

vidika: z vidika osebnega izkustva. Kako je biti slep? Prvoosebno raziskovanje se na področju, ki ga raziskujem, zdi kot pristop zelo primerno. Iskanje objektivnosti sem zamenjala za udeleženo.

Raziskovalna vprašanja

Raziskovalna vprašanja, ki bi skušala poiskati odgovor v doživljanju slepega, so:

- Kako si kasneje oslepeli predstavlja neznan prostor, v katerega prvič vstopi (npr. vrstni red zaznavanja pohištva, smer ogleda itd.)?
- Kakšne so razlike med predstavo, ki jo imam o prostoru kot slepa, in tisto, ki jo dobim s pomočjo vida?
- Kako kasneje oslepeli doživlja komunikacijo?
- Kako se vzpostavi orientacija pri kasneje oslepelih oziroma kaj lahko o tem spoznam s pomočjo raziskave izkušenj polnočutnega, ki se postavi v svet slepih?
- Kateri elementi ovirajo kasneje oslepelega pri dekodiranju informacij iz okolja?
- Kako se spremeni občutek/doživljanje drugih čutil (sluh, tip, voh, okus) kasneje oslepelega?
- V čem se moja izkušnja slepote razlikuje od izkušnje kasneje oslepelega (raziskovanje novega prostora glede na npr. vrstni red zaznavanja prostora; komunikacija: prepoznavanje človeka s pomočjo njegovega glasu; najdenje med ovirami: odboj glasu ipd.)?

Izbor metode

Osnovna uporabljena metoda je prvoosebno fenomenološko raziskovanje. Gre za kvalitativno metodo, kar je naravna izbira za izbrani problem (raziskava strukture izkustva slepega). Raziskava je zasnovana tako, da mi je – kolikor je to pač mogoče – omogočila kar najboljši vpogled v doživljajski svet slepih.

Raziskava je idiografska, uporabljena sta induktivni raziskovalni pristop in introspekcija. Pri načrtovani raziskavi ne gre za empirično merjenje razlik v zaznavanju sveta med slepimi in polnočutnimi, pač pa za raziskovanje strukturne razlike med njimi. Zanimajo me fenomenološki detajli in kvalitativne posebnosti, usmerjena sem na posameznika, torej nase.

Potek raziskave

Raziskava je potekala v dveh intervalih: prvi poskus od 30. 10. 2005 do 6. 11. 2005 v Črni na Koroškem ter drugi od 27. 10. 2008 do 4. 11. 2008 doma. Ta dva intervala sem preživela samovoljno popolnoma slepa ves čas, podnevi in ponoči (oči sem si pokrila z neprozornimi očali za golbal). Na podlagi refleksije prvega poskusa sem določila oz. poglobila raziskovalni načrt za drugi poskus.

V prvem poskusu sem se posvetila bolj treningu čutil. Ves čas sem izvajala vnaprej izbrane dejavnosti: hranjenje (prepoznavanje jedi, kultura pri hranjenju, samostojnost, ovire), osebna higiena, nezahtevno kuhanje, sprehodi (dojemanje odprtega prostora), obisk manjšega kraja – osnovna orientacija v zunanjem prostoru ter nekaj opravkov (nakupovanje, dvig gotovine, naročanje v restavraciji, obisk toaletnih prostorov); komunikacija z neznanimi osebami; intenzivni treningi čutil in vaje orientacije. V drugem sem se usmerila bolj na fenomenološko doživljanje slepote.

Med obema poskusoma sem snemala glasovne posnetke na diktafon (nestrukturiran oziroma delno strukturiran dnevnik). Moje obnašanje so opazovali tudi pomočnik, ki ga je beležil pisno in na videokamero, ter ostali udeleženci, ki so (kasneje) opisali in ocenili moje reagiranje v določenih, načrtno izbranih situacijah. Pred prestajanjem prvega poskusa sem opravila merjenje čutil, enak test pa tudi po poskusu.

Po prvem poskusu je sledilo urejanje gradiva (fonogram) in določitev enot kodiranja, kodiranje in oblikovanje končne teoretične formulacije. Kvalitativno kodiranje je bilo izvedeno tako, da je poskušalo izvleči značilnosti izkustva. Usmerjeno je bilo predvsem v iskanje najprimernejših kategorij/načinov opisa fenomenologije slepote. Uporabila sem postopek kodiranja, ki se zgleduje po modelu kvalitativne analize Glaserja in Straussa (Mesec, 1998), čeprav njenemu algoritmu ne sledi do konca (do formacije utemeljene teorije). Najprej sem razčlenila urejeno in transkribirano besedilo na sestavne dele in s tem dobila enote kodiranja (posamezne povedi, izraze). Posamezne dele sem razdelila z navpičnimi črtami. Kot rezultat odprtega kodiranja sem dobila precejšnje število neurejenih in nepovezanih pojmov, zato sem izpeljala naslednjo fazo: združevanje sorodnih pojmov v skupine. Dobila sem 7 različnih kategorij:

1. doživljanje posebnih vizualnih pojavov,
2. doživljanje prostora (notranjega in zunanjega),
3. mobilnost in orientacija (M & O),
4. doživljanje drugih ljudi (komunikacija),
5. sprememba občutljivosti preostalih čutil,
6. doživljanje anksioznosti zaradi slepote,
7. spremenjeno delovanje v svetu kot slepa – postopnost.

Naslednji postopek raziskave je bilo odnosno oz. selektivno kodiranje: dobljene kategorije sem primerjala med seboj in jih razporedila v domnevne odnose. Ugotovila sem, da so vse kategorije med seboj v enakovrednem odnosu. Mogoče jih je razporediti le v časovno zaporedje in jim pripisati kontekstne pojme.

Kako sem odgovorila na zastavljena vprašanja?

Kot rečeno, naj rezultatov ne bi posploševali, zato bom v odgovoru uporabljala edninsko obliko – ugotovitve veljajo več ali manj samo zame. Veljavnost raziskave sem skušala doseči tudi s podrobnimi opisi dogajanja oz. raziskovalnega postopka, ki vključujejo tudi osebna poročila, ki naj ilustrirajo odkritja, povezana z določenimi fazami.

- Kako si kasneje oslepeli predstavlja neznan prostor, v katerega prvič vstopi (npr. vrstni red zaznavanja pohištva, smer ogleda itd.)?

Ob vstopu v neznan prostor sem najprej čutila anksioznost. Pred menoj se je odpiral kot grozeča praznina, obvladljiva le na dosegu roke. V primerjavi z dojetjem prostora z vidom sem se počutila zelo omejeno. Začela sem na desni in sistematično preiskovala stene, pomagala sem si z zunanjo stranjo ter dlanjo desne roke in belo palico. Ko sem se znašla na izhodiščni točki, sem skušala formirati spoznavno karto prostora. Na začetku mi nikakor ni uspelo: zdelo se mi je, da imajo prostori več kotov, stranice so se širile in razpirale v popolnem nasprotju z mojim védenjem, da je prostor pravokotnik.

Svet se je v nekaj dneh slepote skrčil na udobno kapsulo, ki je bila omejena z dolžino mojih rok in nog. Vse ostalo ni bilo del mojega sveta in ni bilo pomembno. Pri gibanju sem to kapsulo nosila s seboj in ustvarjala nekakšen predor v neznani svet, ki se je odpiral pred menoj na dosegu rok, vendar tudi zelo hitro zapiral za menoj. Med svojim popotovanjem sem morala vse stvari vrniti na svoje mesto, sicer sem imela občutek, da moje delovanje vnaša kaos v relativno urejenost sveta. Če tega kaosa ne bom sproti urejala, sveta ne bom mogla več obvladovati. Zato se je v mojem delovanju razvila postopnost.

- Kakšne so razlike med predstavo, ki jo imam o prostoru kot slepa, in tisto, ki jo dobim s pomočjo vida?

Na koncu poskusa sem snela očala in primerjala s pomočjo vida zaznано okolje z okoljem, ki sem ga dojela z drugimi čuti (prvi poskus). Ugotovila sem, da so bile moje zaznave prostora povsem drugačne kot pri dojetanju prostora z vidom. Vsi notranji prostori so se mi kot slepi zdeli precej večji, nisem razumela tlorisa sobe, hiše in organizacije prostorov. Tudi zunanost se mi je kot slepi zdela bolj prostrana in lepše urejena.

Presenetila me je globina sveta, ki se je med slepoto omejila le na ploskovitost. Tudi perspektiva me je neposredno po poskusu precej begala, gibanje predmetov in ljudi pa mi je povzročalo hudo vrtoglavico. Barve so bile boleče ostre in neverjetno žive ter polne.

Predstava o položaju lastnega telesa v prostoru je bila odvisna od oporne točke. Včasih nisem bila pozorna in sem se znašla na povsem drugem mestu, kot sem mislila, da sem, torej se moja mentalna slika okolice ni ujemala z dejansko. Morala sem najti oporno točko, da sem se lahko orientirala. Z vidom lahko preverjamo prostor in našo pozicijo v njem v polju in dometu našega pogleda, in to ves čas, s tipom pa moramo najprej priti do spremembe površine oz. do karakteristične, referenčne točke in šele ta nam pove, kje smo glede na okolico.

Najbolj sem se opirala na tip, čeprav mi je tudi sluh nudil zelo koristne informacije. Večkrat sem si pomagala z ehologakijo, prepričana pa sem, da bi večšino otipavanja prostora na daljavo precej bolj izpopolnila, če bi samogenerirana slepota trajala dalj časa.

Postala sem počasnejša in temeljitejša, analitično sem raziskovala okolje. Vsakodnevni opravki so od mene zahtevali veliko časa in zbranosti. V stanovanju, v katerem živim že nekaj let, sem se mimogrede izgubila, če nisem bila dovolj pozorna na svoje gibanje. Za predmete, ki sem jih odložila, nisem bila povsem gotova, ali so še tam, ko se jih ne dotikam več, zato sem jih večkrat preverjala. Najraje sem se jih dotikala z zunanjim delom prstov. S sluhom sem dojemala širše okolje, vendar mi je bil dominanten tip. Svet je obstajal le, če sem bila v stiku z njim s svojim telesom. Občutek je bil prijeten in me je navdajal z varnostjo. Nekako me ni več zadevalo, kaj se »tam zunaj« dogaja. Svet slepote je postajal suveren, zaokrožen, ni bil več samo okrnjen svet polnočutnih.

- Kako kasneje oslepeli doživlja komunikacijo?

Za natančnejše dekodiranje sporočila so mi močno manjkali neverbalni znaki (geste, pogledi itd.). Koncentrirala sem se na odtenke v sogovornikovem glasu, vendar nisem razbrala vseh tonov. Begalo me je tudi to, da so polnočutni brez opozorila spreminjali svoj položaj, in sem se dostikrat pri govoru obračala na napačno stran. Počutila sem se neprijetno, če so v prostor prišli neznani ljudje, saj sem predvidevala, da sem tarča pogledov. Opazila sem, da k sogovorniku ne obračam obraza, pač pa eno ali drugo uho. Ta pojav sem zasledila pri svojih učencih.

Samozavest v stikih s polnočutnimi se mi je precej zmanjšala. Nisem se znala enakopravno vključevati v pogovor, ves čas sem imela neprijeten občutek, da se ljudje spogledujejo, si namigujejo, jaz pa sem iz vsega tega izločena. V večji družbi me je izjemno motila množica glasov. Zbrano sem lahko sledila le štirim sogovornikom, nato je moja koncentracija bistveno upadla.

- Kako se vzpostavi orientacija pri kasneje oslepelih oziroma kaj lahko o tem spoznam s pomočjo raziskave izkušenj polnočutnega, ki se postavi v svet slepih?

Moje vidne predstave so bile še povsem sveže, zato sem se močno navezovala na vidni spomin. Zelo pomembna pri orientaciji mi je bila bela palica – pomenila mi je podaljšano roko, hkrati pa tudi »ozemljitev«, pomoč pri ravnotežju in oporo ter zagotovilo določene varnosti pri gibanju. Z ozemljitvijo mislim pripetost na svet v smislu sidrišča.

Na začetku mi je pri gibanju pomagal spremljevalec, čez nekaj dni pa sem že toliko obvladala prostore, da sem se gibala sama, vendar vedno s pomočjo bele palice. Moja pozornost pa ni smela popustiti niti za hip, drugače sem se takoj zmedla.

Pri hoji se mi je značilno spremenila tudi drža: držala sem se bolj sključeno in si posebej pri hoji zunaj ščitila obraz. Moja hoja je postala tipično drsajoča, kar opazim tudi pri drugih slepih.

- Kateri elementi ovirajo kasneje oslepelega pri dekodiranju informacij iz okolja?

Prav gotovo je bil zame najbolj moteč element hrup, ki je maskiral druge zvoke. Če sem se hotela znajti, sem morala biti ves čas izjemno pozorna.

- Kako se spremeni občutek/doživljanje drugih čutil (sluh, tip, voh, okus) kasneje oslepelega?

Tip mi je pomenil osnoven čut, na katerega sem se lahko zanesla, nanj sem gledala kot na okno v svet, kot na zanesljiv način spoznave bistva stvari. Nudil mi je neverjetne informacije o predmetih, ki jih prej nikoli nisem opazila, z njegovo pomočjo sem nekako preniknila v njihove osnovne značilnosti.

Med prvim poskusom sem intenzivno delala vaje za tip, sluh, voh in okus. Po meritvah (tympanogram, avdiogram) prej in potem se sluh fiziološko sicer ni izboljšal, vendar pa sem se naučila selektivno poslušati. Glede na teste prej in potem pa se je precej izboljšal tip, nekaj pa tudi voh in okus.

- V čem se moja izkušnja slepote razlikuje od izkušnje kasneje oslepelega?

Poskus na lastni osebi mi je pokazal, da se dojemanje sveta s pomočjo vida in tipa strukturno razlikuje: vid je analitičen, tip sintetičen, čeprav očitno v možganih prihaja do identičnih slik predmetnega sveta, kot ugotavljajo nevrologi (Kauffman, Théoret in Pascual Leone, 2002; Amedi in Stern, 2007). Prav gotovo pa so kasneje oslepelih razvili mnogo boljše strategije za raziskovanje novega prostora, prepozna-

vanje človeka, izpopolnili ehokolakcijo ipd. Moj poskus je trajal premalo časa, da bi se lahko v teh strategijah dobro izurila.

Analiza rezultatov

Pri fenomenološkem raziskovanju odpiramo prostor za doživljanje v svoji celovitosti, zaradi tega rezultati nimajo nujno oblike teorije vzročno-posledičnih odnosov med spremenljivkami. Ko govorimo o celovitosti, nas zanima gestalt, zaradi tega je smiselno, da so tudi rezultati kvalitativne analize postavljeni v kontekst, ki omogoča razumevanje celote. Ne skušamo torej na silo določevati relacij med opaženimi kategorijami niti ne skušamo za vsako ceno generalizirati rezultatov. Postopek kvalitativne analize fenomenološke raziskave ima tako dve smeri: najprej poskus določitve kategorij, relevantnih doživljajskih spoznanj in/ali odnosov, zatem pa vnovična sinteza oz. postavev rezultatov v celovitost »naravnega« konteksta. Lahko govorimo o fazi analize in fazi sinteze. Čeprav je prvoosebno raziskovanje namenjeno raziskovalcu samemu in jih ne posplošujemo, to še ne pomeni, da ni koristno – saj se lahko od izsledkov kljub temu veliko naučimo in jih uporabimo na različnih področjih.

Aplikacija na pedagoško področje

Izsledki moje raziskave bodo – vsaj zame – pomembni tudi na pedagoškem področju. Predvidevam, da bodo njeni rezultati prispevali k znanstvenemu razumevanju fenomenologije slepote in bodo koristni na področju peripatologije, še posebej pri praksi poučevanja orientacije, morda lahko posežejo globlje v umevanje psiholoških značilnosti slepih ter so koristni za razumevanje obnašanja slepih v določeni situaciji. Izsledki se bodo lahko uporabili tudi pri metodiki izobraževanja strokovnjakov, ki se ukvarjajo s slepimi.

Pri svoji raziskavi sem se ves čas zavedala dejstva, da je bil poizkus samovoljno generirane slepote načrtovan, torej je izostal element depresije in brezizhodnosti. Okolje je bilo umetno načrtovano oz. znano, delno sem imela ob sebi spremljevalca, zato poskus sam nima ambicij, biti adekvaten dojemanju kasneje oslepelega.

Zaključek

Moj poskus s samogenerirano slepoto se je začel iz preproste radovednosti, kako dojemajo neznane prostore kasneje oslepele, in na začetku ni imel ambicij prave raziskave. Kasneje, ko sem se seznanila s hermenevtičnimi metodami, pa sem izvedla poskus v maniri fenomenološke raziskave, ki je bila osredinjena predvsem na doživljanje samo. Uporabila sem različico deskriptivnega vzorčenja izkustva. Metodologija se je dograjevala med obema poskusoma (kar je pravzaprav bistvo hermenevtične metode).

Raziskava je osvetlila precej neraziskano področje fenomenološkega doživljanja slepote. V grobem lahko prispevek pričujoče raziskave opredelim s petimi osnovnimi področji:

1. razbijanje stereotipov – spoštovanje drugačnosti,
2. polnost sveta slepih,
3. vzgoja za vrednoto nefunkcionalnosti (pedagoški vidik),
4. vzgoja javnega mnenja,
5. dojemanje slepote od znotraj.

Slepih je v Sloveniji relativno malo (2.296), zato je slepota slabo poznana. Vsaka raziskava in njeni izsledki, še posebej če se jih dá aplicirati na prakso, pripomorejo k večjemu poznavanju fenomena slepote in s tem tudi k rušenju tabujev in stereotipov o slepoti. Po ugotovitvah WHO je število ljudi s prirojenimi okvarami vida oz. s pridobljenimi zaradi bolezni padlo, povečalo pa se je število ljudi, ki so izgubili vid zaradi podaljšanja življenjske dobe. Raziskava prispeva k boljšemu razumevanju kasneje oslepelih in zato lahko bolje razumemo probleme, ki jih prinese takšna postopna oslepitev, ter ustrezneje ravnamo.

Naša družba ceni zdrave, močne, uporabne ljudi in gleda na njih le z vidika funkcionalnosti in učinkovitosti. To osiromašeno in nehumano gledanje bi lahko oplemenitili z lastnim vpogledom v drugače strukturiran svet slepih. Polagoma bi tako vzpostavili nov način gledanja, s tem počasi prevzgjajali javno mnenje in spreminjali javno zavest, da bi začela ceniti drugačnost in iz nje črpala.

Ne nazadnje bo raziskava morda doprinesla k popularizaciji fenomenološkega raziskovanja, ki nam odpira neslutene možnosti raziskovanja singularnosti. Kordeš (2008) si želi, da bi nam »fenomenološko raziskovanje – v takšni ali drugačni obliki – pomagalo začutiti neskončno in vznemirljivo pokrajino lastnega izkustva, pokrajino, ki jo je sodobni način dojemanja sveta odrinil povsem na rob« (str. 21).

LITERATURA

- Amedi, A. in Stern, W. (2007). *How the Brain can Hear Shapes*. Pridobljeno 10. 1. 2010, s <http://www.newscientist.com/article/dn11934-how-the-brain-can-hear-shapes.html>.
- Brvar, R. (2000). *Geografija nekoliko drugače. Didaktika in metode pouka geografije za slepe in slabovidne učence*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.
- Condon, D. (2008). *Many adults fear going blind*. Pridobljeno 15. 5. 2009, s <http://www.irishhealth.com/index.html?level=4&id=13193> 13. 4. 2008.
- De Leo, D., Hickey, P. A., Meneghel, G. in Cantor, C. H. (1999). Blindness, Fear of Sight Loss, and Suicide. *Psychosomatics*, 40 (4), 339–344.
- Florjančič, S. in Hafnar, M. (2009). *Specialno pedagoška dejavnost za prilagojeni izobraževalni program z enakovrednim izobrazbenim standardom za slepe in slabovidne - orientacija in mobilnost*. Pridobljeno 30. 11. 2009, z www.zrss.si/.../_ORIENTACIJA%20IN%20MOBILNOST-slepi.doc.
- Hafnar, M., Možina, M. in Kačič, M. (1996). *Program rehabilitacije za kasneje oslepele*. Škofja Loka: Center slepih in slabovidnih.
- Heller, T. (1989). *Študije k psihologiji slepih*. Würzburg: Edition Bentheim.
- Holbrook, M. C. (ur.). (1995). *Children with Visual Impairments. A Parent's Guide*. Bethesda, MD: Woodbine House.
- Kauffman, T., Théoret, H. in Pascual Leone, A. (2002). Braille character discrimination in blindfolded human subjects. *NeuroReport*, 13 (16), 571–574.
- Koprivnikar, K. (2006). Okvare vida in zgodnji razvoj otrok. V D. Kopal Grum in B. Kopal (ur.), *Zagotavljanje enakih možnosti* (str. 115–128). Ljubljana: DEMS.
- Kordeš, U. (2009). Most k temnemu svetu. *Kairos*, 3 (3–4), 19–36.
- Lowenfeld, B. (1975). *The Changing Status of the Blind: From Separation to Integration*. Charles C. Thomas Publisher Ltd.
- Mesec, B. (1998). *Uvod v kvalitativno raziskovanje v socialnem delu*. Ljubljana: Visoka šola za socialno delo.
- Pick, H. (1980). *Tactual and Haptic Perception*. New York: Foundations of Orientation and Mobility.
- Popović, D. (1986). *Rani razvoj i prilagodavanje slepih*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Stančič, V. (1991). *Oštečenja vida - biopsihosocialni aspekti*. Zagreb: Školska knjiga.
- Žolgar Jerkovič, I. (2004). *Delež vplivanja doma na uspešnost rehabilitacije učencev z motnjami vida*. Doktorska disertacija, Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Pedagoška fakulteta.
- Žolgar, I. (1996). *Socialna integracija slabovidnih učencev v obdobju obveznega šolanja*. Magistrska naloga, Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Pedagoška fakulteta.